

PODSTAWY PRAWNE ORGANIZACJI RZYMSKOKATOLICKIEGO DUSZPASTERSTWA WOJSKOWEGO W II RZECZYPOSPOLITEJ (Legal basics of the organization of the Roman Catholic military priesthood in the Second Republic of Poland)

Wraz z uzyskaniem w 1918 r. niepodległości i tworzeniem Wojska Polskiego, ważnym zadaniem dla ówczesnych władz cywilnych i wojskowych było ustanowienie struktury duszpasterstwa przeznaczonego do pracy w środowisku żołnierskim. Pierwszym etapem działania było ustanowienie Biskupa Polowego Wojska Polskiego, który faktycznie kierował duchowieństwem wojskowym. Podpisanie przez Polskę i Stolicę Apostolską konkordatu w sposób uzgodniony przez obie strony uregulowały działalność duszpasterstwa w Wojsku Polskim.

Kluczowe słowa: Kościół Rzymskokatolicki, Stolica Apostolska, Rzeczypospolita Polska duszpasterstwo, wojsko, prawo.

**Ks. mgr Piotr
Jaworski**

*ksiądz katolicki,
wikariusz w parafii
Najświętszego Serca
Pana Jezusa
w Tarnowie.
Absolwent Papieskiej
Akademii Teologicznej
w Krakowie Wydział
Teologiczny Sekcja
w Tarnowie.
Praca magisterska
pisana na seminarium
z prawa*

Aktualność badań. Problem nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską legł u podstaw uporządkowania prawnego struktury duchowieństwa wojskowego w RP. Temat ten jest stosunkowo słabo opracowany i niniejszy artykuł ma przybliżyć czytelnikom tę problematykę.

Analiza ostatnich publikacji. Brak jest opracowań zwartych na ten temat.

Przedmiot i cel zadania naukowego. Przedmiotem i celem zadania naukowego jest przedstawienie funkcjonowania duszpasterstwa rzymskokatolickiego w Wojsku Polskim w II Rzeczypospolitej.

Wykład tekstu. Wraz z powstaniem II Rzeczypospolitej nastąpił proces stopniowej unifikacji polskich sił zbrojnych, co pociągało za sobą konieczność sprawnej organizacji duszpasterstwa wojskowego w nowych realiach społeczno-politycznych. Z tej racji — na dwa dni przed oficjalnym uzyskaniem niepodległości — ówczesny kierownik Ministerstwa Spraw Wojskowych płk Jan Wroczyński w porozumieniu z arcybiskupem Aleksandrem Kakowskim powołał 9 listopada 1918 r. do istnienia instytucję Konsystorza Polowego Wojska Polskiego zatwierdzonego 7 grudnia 1918 r., który miał tymczasowo zadbać o potrzeby duchowe walczącego wojska oraz

zabiegać u kompetentnych władz kościelnych o nominacje księży na stanowiska kapelanów wojskowych. Jednocześnie władze polskie prowadziły starania o zamianowanie Biskupa Polowego Wojska Polskiego, którym ostatecznie został dotychczasowy sufragan warszawski biskup Stanisław Gall.

Nominacja Biskupa Polowego była pierwszym poważnym krokiem zmierzającym ku usprawnieniu funkcjonowania duszpasterstwa wojskowego w armii odrodzonego państwa. Następne decyzje podejmował Biskup Polowy, przed którym stało wiele trudności wynikających zarówno z sytuacji politycznej, jak również z braków personalnych w korpusie kapelanów.

Nominacja Biskupa Polowego Wojska Polskiego nie nadawała jednocześnie duszpasterstwu wojskowemu w Polsce ostatecznych form organizacyjno — prawnych. Dotychczasowe regulacje i działania pozwoliły zaistnieć duszpasterstwu wojskowemu, ale nie sprecyzowały jasno jego miejsca w strukturach państwowych, wojskowych, a szczególnie w strukturach kościelnych. Brak szczegółowych i precyzyjnych rozwiązań rozdzielił wiele problemów i nieporozumień zwłaszcza w środowisku kościelnym. Z tej racji w 1923 r. ks. Jan Pajkert zastosował do prymasa Polski kard. Edmunda Dalbora *Memoriał*, w którym napisał: „księża kapelani chcieliby być silnie złączeni ze Stolicą Apostolską; nie ma żadnego breve, nie są określone facultates, które zwykła określać Stolica Apostolska (kan. 340)” [5, 7, 8].

Trudną sytuację organizacyjno-prawną duszpasterstwa wojskowego w Polsce oraz niejasny status korpusu kapelanów wojskowych miał wyjaśnić

konkordat i wynikające z jego postanowień szczegółowe przepisy wykonawcze, które będą przedmiotem niniejszego rozważania.

Sprawa konkordatu między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską stała się aktualna po uzyskaniu przez Polskę niepodległości. Z jednej strony chodziło o unormowanie stosunków polsko-watykańskich, a z drugiej o wprowadzenie jednolitego prawodawstwa kościelnego na całym obszarze Polski, w której dotychczas obowiązywały odrębne systemy prawne funkcjonujące w państwach zaborczych, a także o dostosowanie administracyjnych granic kościelnych do politycznych granic państwa [10, 252, 253]. Do uregulowania sprawy stosunku państwa do Kościoła katolickiego skłaniały Polskę następujące przyczyny: działanie prawa zaborczego, uzależniającego od zgody władz państwowych obsadę stanowisk kościelnych, szereg terytoriów polskich podlegało nadal biskupom mającym swoje siedziby poza granicami państwa, w Polsce mniejszości narodowe miały swoje stolice biskupie, stan zaognienia na Kresach Wschodnich, gdzie religia utożsamiana była z przynależnością narodową, a także brak uregulowania spraw majątkowych Kościoła [11, 252, 253]. Na ujednolicenie stanu prawnego oczekiwało także duszpasterstwo wojskowe, którego działalność i status prawny podlegał wielu dyskusjom stanowiącym swoistego rodzaju postulat do wprowadzenia jednolitych norm prawnych na płaszczyźnie kościelno-państwowej.

Dnia 10 lutego 1925 r. zawarto konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Zgodnie

z prawem państwowym (artykuł 114 konstytucji marcowej) [14, 82-89] konkordat wymagał ratyfikacji przez Sejm. Rada Ministrów przedstawiła projekt ustawy zatwierdzającej konkordat i 24 marca 1925 r. rozpoczęto debatę ratyfikacyjną. Po burzliwej dyskusji w obu izbach parlamentu konkordat został ratyfikowany przez Sejm 27 marca 1925 r. i przez Senat 23 kwietnia 1925 r. [10, 109] Ustawa o ratyfikacji konkordatu została ogłoszona w Dzienniku Ustaw (Dz.U. nr 47, poz. 324). Dnia 30 maja 1925 r. konkordat podpisał prezydent Stanisław Wojciechowski wraz z premierem Władysławem Grabskim i ministrem spraw zagranicznych Aleksandrem Skrzyńskim. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych miała miejsce w Warszawie 9 czerwca 1925 r. [18, 92] Tekst konkordatu został ogłoszony w Acta Apostolicae Sedis z 1925 r., t. XVII, 8 (1925), s. 273-287 i w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej wraz z jego przekładem na język polski z 18 lipca 1925 r. (Dz.U. nr 72, poz. 501.) i zgodnie z postanowieniem art. 27 konkordat wszedł w życie po upływie 2 miesięcy od daty wymiany dokumentów ratyfikacyjnych [7]. Z dniem tym zniesione zostały, zgodnie z art. 25 konkordatu, wszystkie „prawa, rozporządzenia i dekryty”, które obowiązywały na terenie Polski, a pozostawały w sprzeczności z jego postanowieniami [7].

W konkordacie uwzględniono nie tylko posługę duszpasterską w wojsku, ale także uregulowano kwestię rekrutacji osób duchownych do armii. Temu zagadnieniu poświęcony był art. 5 konkordatu, w którym stwierdzono: *Duchowni w wykonywaniu swych urzędów cieszyć się będą szczególną opieką prawną. Na*

równi z urzędnikami państwowymi korzystać oni będą z prawa zwolnienia od zajęcia sądowego części swych uposażeń. Duchowni, którzy otrzymali święcenia, zakonnicy, którzy złożyli śluby, uczniowie seminarij i nowicjusze, którzy wstąpili do seminariów i nowicjatów przed wypowiedzeniem wojny, będą zwolnieni ze służby wojskowej z wyjątkiem pospolitego ruszenia. W tym ostatnim wypadku, księża posiadający święcenia kapłańskie, wykonywać będą w wojsku swój urząd kapłański, tak jednak, aby na tym nie ucierpiało dobro parafii, inni zaś członkowie duchowieństwa będą powołani do służby sanitarnej. Duchowni będą zwolnieni z obowiązków obywatelskich, niezgodnych z powołaniem kapłańskim, jako to: sędziów, przysięgłych, członków trybunałów itd. [7].

Analizując przepisy zawarte w konkordacie z 1925 r. można stwierdzić, że art. 5 dotyczył zagadnienia duszpasterstwa wojskowego jedynie przez pryzmat ewentualnych działań wojennych. Kwestia zwolnienia księży z obowiązku służby wojskowej, z pominięciem powszechnej mobilizacji miała ogromne znaczenie dla planów mobilizacyjnych państwa, ponieważ umożliwiono włączenie do służby duszpasterskiej na czas wojny księży pracujących w duszpasterstwie cywilnym. „Art. 55 *Ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym* z 23 maja 1923 roku zrównywał pod tym względem z duchownymi katolickimi wszystkich duchownych uznanych przez państwo wyznań chrześcijańskich, dla rabinów zaś i duchownych niechrześcijańskich przewidywał udział w pospolitym ruszeniu bez uprzedniej komisji wojskowo-lekarskiej, ale bez broni” [12].

Zagadnieniu duszpasterstwa wojskowego bezpośrednio poświęcony był art. 7 konkordatu, który stwierdzał: *Wojńska Rzeczypospolitej korzystać będą z wszelkich wyróżnień, jakie Stolica Apostolska udziela wojskom zgodnie z przepisami prawa kanonicznego. W szczególności kapelani będą posiadali prawa proboszczowskie w stosunku do wojskowych i ich rodzin i wykonywać będą czynności swego urzędu kościelnego pod jurysdykcją Biskupa Polowego, który będzie miał prawo ich wyboru. Stolica Apostolska przyzwala, aby to duchowieństwo w tym, co dotyczy jego służby wojskowej, podlegało władzom wojskowym* [7].

Powyższy artykuł nadawał armii Rzeczypospolitej egzempcję zgodną z przepisami prawa kanonicznego. Kapelani wojskowi mieli otrzymać uprawnienia proboszczowskie w stosunku do wojskowych, a także do ich rodzin. Jurysdykcja Biskupa Polowego była więc jurysdykcją nie tylko zwyczajną, ale także specjalną [15, 109-114]. Odmienny pogląd w tej materii przedstawił ks. Stanisław Wilk, który uznał, że Biskup Polowy do czasu zatwierdzenia statutu duszpasterstwa wojskowego w Polsce nie posiadał jurysdykcji zwyczajnej, lecz tylko delegowaną [17, 241]. Zgodnie z art. 11 konkordatu wybór Biskupa Polowego należał do Stolicy Apostolskiej, która ewentualną nominację miała uzgadniać z Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej, aby upewnić się, że nie ma on przeciw danej nominacji zastrzeżeń natury politycznej [7].

Realizacja postanowień konkordatu wymagała przepisów wykonawczych, dlatego Episkopat na wniosek Biskupa Polowego powołał specjalną komisję

(w skład której weszli: Biskup Polowy Stanisław Gall, bp Stanisław Łukomski oraz bp Edward Komar) w celu opracowania projektu statutu duszpasterstwa wojskowego, który następnie miało przedłożyć Stolicy Apostolskiej w celu jego zatwierdzenia. Przygotowany przez komisję projekt został przyjęty na konferencji Episkopatu Polski obradującej w Warszawie w dniach 26-29 maja 1925 r. Założenia statutu bp Stanisław Gall poddał również szczegółowej analizie na zjeździe księży dziekanów 28 sierpnia 1925 r., a 18 listopada 1925 r. na specjalnej audyencji w Rzymie przedstawił ów projekt papieżowi Piusowi XI, który zapewnił Biskupa Polowego, że udzieli nuncjuszowi apostolskiemu w Polsce wszelkich pełnomocnictw do ostatecznego załatwienia sprawy jurysdykcji duchowieństwa wojskowego [15, 114]. Działając na mocy specjalnej delegacji papieskiej nuncjusz apostolski w Polsce Wawrzyniec Lauri dekretem z 27 lutego 1926 r. zatwierdził na okres pięciu lat *Statut Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim (Statuta Curam spiritualem militum Exercitus Poloni spectantia, approbata a S.Sede Apostolica decreto Nuncii Apostolici Poloniae de die 27 februarii A.D.1926.)*. Kongregacja Soboru dekretem z 6 grudnia 1930 r. przedłużyła go na drugie pięciolecie [15, 114].

Ze strony państwa tenże statut został ogłoszony jako załącznik do rozporządzenia wykonawczego do konkordatu, które to rozporządzenie wydano działając w oparciu o art. 2 ustawy z 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską określającego stosunek państwa do Kościoła Rzymskokatolickiego [8, 108]. Oprócz *Statutu*

Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim z inicjatywy marszałka J. Piłsudskiego (który po przewrocie majowym, 2 października 1926 r. przejął tekę Ministra Spraw Wojskowych), ogłoszono Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Wojskowych oraz Ministrów: Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 25 listopada 1926 r. w sprawie Organizacji Kościelnej Duchowieństwa Wojskowego [14, 115]. Paragraf 1 tego rozporządzenia brzmiał: *W wykonaniu art. 7 konkordatu wprowadza się organizację kościelną duchowieństwa wojskowego na zasadach ustalonych w załączonym statucie i wedle nadanej tym statutem duchowieństwu wojskowemu w Polsce jurysdykcji kościelnej* [13]. Rozporządzenie weszło w życie z chwilą jego ogłoszenia [13]. Wydane rozporządzenie zostało przez Biskupa Polowego podane kapelanom do wiadomości i przestrzegania rozkazem wewnętrznym z 15 stycznia 1927 r. [15, 114]

Statut Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim składał się z 5 rozdziałów obejmujących łącznie 30 artykułów. Rozdział I (art. 1-9) nosił tytuł *Zasady ogólne* i dotyczył struktury hierarchicznej duchowieństwa wojskowego, organizacji duszpasterstwa oraz wymieniał osoby podlegające duszpasterstwu w parafiach wojskowych. Rozdział II (art. 10-16) *Jurysdykcja duchowieństwa wojskowego* dotyczył jurysdykcji zarówno kapelanów wojskowych, jak również Biskupa Polowego stojącego na czele diecezji wojskowej. Rozdział III (art. 17-18) *Opieka duchowna w stosunku do osób obrządku greckokatolickiego* regulował zasady

współpracy między katolickim duszpasterstwem wojskowym, a duchownymi sprawującymi opiekę religijną nad żołnierzami wyznania greckokatolickiego. W artykule 17 statut stwierdzał: *„Radcą Biskupa Polowego w sprawach liturgicznych dla obrządku greckokatolickiego jest dziekan greckokatolicki przy Kurii Biskupa Polowego”* [13], natomiast art. 18 mówił: *„Wojskowi i ich rodziny obrządku greckokatolickiego podlegają opiece duchownej właściwego kapelana greckokatolickiego, który stoi na czele parafii greckokatolickiej, utworzonej przez Biskupa Polowego”* [13]. Rozdział IV (art. 19-21) *Prowadzenie ksiąg parafialnych* dotyczył prowadzenia ksiąg parafialnych przez proboszczów wojskowych zgodnie z kan. 470 Kodeksu Prawa Kanonicznego (art. 19 statutu), administracji majątkiem kościelnym przez kapelanów wojskowych (art. 21) a także regulował istniejący od dawna problem spełniania przez kapelanów obowiązków urzędników stanu cywilnego. Problem związany z tą kwestią wyjaśniał art. 20 statutu, który stwierdzał: *Kapelani wojskowi pełnią obowiązki „urzędników stanu cywilnego” w stosunku do osób wojskowych i ich rodzin w myśl przepisów przez Kurie wojskową wydanych* [13]. Rozdział V (art. 22-30) *Uzupełnienie kadr duchowieństwa wojskowego* regulował kwalifikacje duchowieństwa pracującego w duszpasterstwie wojskowym, a także nabór księży do służby duszpasterskiej na czas wojny i pokoju.

Włączenie statutu do państwowego porządku prawnego spowodowało, że zyskał on specyficzny charakter — aktu jednocześnie kościelnego i państwowego. W ślad za postanowieniami *Statutu*

Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim Biskup Polowy Stanisław Gall erygował 75 parafii wojskowych, których wykaz został ogłoszony rozkazem Ministra Spraw Wojskowych [15, 94]. Na czele każdej parafii stanął kapelan z uprawnieniami proboszcza. Przy organizowaniu parafii wojskowych zwracano szczególną uwagę na dyslokację oddziałów wojskowych, aby w ten sposób proboszcz wojskowy mógł mieć jak najłatwiejszy dostęp do swoich wiernych, a wierni mieli ułatwiony kontakt z proboszczem [9, 38]. Z tego względu parafie wojskowe nie pokrywały się terytorialnie z parafiami cywilnymi, ani też nie odpowiadały organizacyjnie przewidzianym jednostkom wojskowym takim, jak pułk, czy dywizja.

Statut duszpasterstwa wojskowego w Wojsku Polskim w rozdziale II (punkty 10-16) ostatecznie określił jurysdykcję Biskupa Polowego oraz kapelanów wojskowych. W zakresie jurysdykcji biskupa statut stwierdzał: *Biskup Polowy wykonuje jurysdykcję w stosunku do kapelanów, wszystkich wojskowych oraz członków ich rodzin religii katolickiej wszystkich obrządków całej armii lądowej i marynarki wojennej Rzeczypospolitej* [13].

„Zarówno z brzmienia konkordatu jak i tenoru statutu oraz instrukcji kard. Eugenio Pacellego wynika, że jurysdykcja [B]iskupa [P]olowego i kapelanów wojskowych posiadających prawa proboszczowskie była jurysdykcją personalną (osobową) [2, 287, 288], ponieważ odnosiła się wprost i bezpośrednio do osób należących do lądowych i morskich sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, a tylko ubocznie i pośrednio do terytorium, na którym te wymienio-

ne osoby przebywają na stałe lub tymczasowo. Jurysdykcja ta nie była terytorialna, gdyż Biskup Polowy nie miał diecezji terytorialnej. Jego diecezją była cała Polska i wszystkie miejscowości poza Polską, gdziekolwiek znalazło się wojsko polskie” [11, 256]. Wynikało to z art. 7 konkordatu, który stanowił, że: *Wojska Rzeczypospolitej korzystać będą z wyróżnień, jakich Stolica Apostolska udziela wojskom, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego (...)* [7]. Zwyczajnie Stolica Apostolska przyznawała biskupom polowym i kapelanom wojskowym jurysdykcję personalną wraz z odnośną egzempcją, nie zwykła natomiast udzielać jurysdykcji terytorialnej w ścisłym tego słowa znaczeniu [15, 117, 118]. Wspomniany art. 7 konkordatu określił jasno istotę jurysdykcji przysługującej kapelanom wojskowym: (...) *W szczególności kapelani będą posiadali prawa proboszczowskie w stosunku do wojskowych i do ich rodzin i wykonywać będą czynności swego urzędu kościelnego pod jurysdykcją biskupa polowego* [7].

Jurysdykcja Biskupa Polowego była zatem jurysdykcją personalną, a nie terytorialną w ścisłym tego słowa znaczeniu. Biskup Polowy był wprawdzie ordynariuszem, ale nie ordynariuszem miejsca (ordinarius loci) po myśli kan. 198 Kodeksu Prawa Kanonicznego [6] i przysługiwały mu uprawnienia ogólne nadane przez Kodeks Prawa Kanonicznego ordynariuszom. Nie przysługiwały mu natomiast te szczególne uprawnienia, które prawo kościelne powszechne przyznało wyłącznie ordynariuszom miejsc [11, 257].

Statut Duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim w art. 9 wymienił

osoby podlegające pod opiekę duszpasterską parafii wojskowych, nad którymi Biskup Polowy i kapelani wojskowi (posiadający władzę proboszczowską) mieli jurysdykcję zwyczajną.:

Parafia wojskowa obejmuje osoby należące do oddziałów, zakładów i „formacji” wojskowych oraz te wszystkie, które zostały powierzone opiece duchownej odnośnego kapelana wojskowego, a mianowicie:

1) *wszystkich szeregowych wojska zarówno lądowego, jak i morskiego, a to: a) szeregowych wojska stałego z chwilą zaliczenia w stan wyżywienia; b) nadterminowych; c) podoficerów; d) rzemieślników wojskowych w zamkniętych obozach warownych oraz orkiestrantów;*

2) *wszystkich oficerów wojska zarówno lądowego, jak i marynarki wojennej; a) zawodowych; b) należących do rezerwy armii, ponownie do służby wojskowej powołanych*

3) *duchownych wojskowych: a) zawodowych; b) rezerwowych, ponownie do służby czynnej powołanych;*

4) *uczniów-wychowanków: a) szkół wojskowych; b) szkół, mających za cel przygotowanie chłopców do zawodu wojskowego; c) ochron wojskowych w zamkniętych obozach warownych; d) uczniów-orkiestrantów;*

5) *wszystkich powołanych pod broń z okazji mobilizacji całego Narodu dla obrony Rzeczypospolitej;*

6) *inwalidów wojennych, emerytów wojskowych, weteranów „powstań”, którzy znajdują się w szpitalach wojskowych;*

7) *emerytów wojskowych, powołanych ponownie do służby czynnej;*

8) *mężczyzn i kobiety, pełniących obowiązki w szpitalach i zakładach sanitarnych i tamże zamieszkujących;*

9) *jeńców wojennych, więźniów oraz internowanych podczas wojny;*

10) *robotników i woźniców, pociągniętych do jakichkolwiek prac wojennych podczas wojny, a znajdujących się poza swymi parafiami;*

11) *urzędników wojskowych, pełniących obowiązki w szpitalach wojskowych, więzieniach, szkołach i twierdzach;*

12) *rodziny wojskowych służących w wojsku: a) żonę zamieszkałą ze swym mężem; b) oraz dzieci, mieszkające wraz z rodzicami przed ukończeniem 21 roku życia” [13].*

Odnośnie innych osób Biskup Polowy i kapelani wojskowi mogli mieć jurysdykcję delegowaną przez ordynariusza miejscowego lub tych, co zastępują jego osobę. Bez delegacji miejscowego ordynariusza lub jego zastępcy, poza wypadkami *in articulo vel periculo mortis*, jedne akty jurysdykcji kościelnej byłyby nieważne (*invalida*), inne niegodziwe (*illicita*) [11,256,257].

Delegatem Biskupa Polowego przy Naczelnym Wodzu był Dziekan Generalny, który odpowiadał za koordynację katolickiego duszpasterstwa w terenie.

Prawo nominacji kapelanów przysługiwało Biskupowi Polowemu. Potwierdzały to art. 23 i 25 statutu. W art. 23 stwierdzono: *Każda diecezja dostarczy Biskupowi Polowemu, który ma prawo wyboru, odnośną liczbę kapłanów do służby duszpasterskiej w wojsku* [13]. Zapis ten był ważny nie tylko w kontekście braków kadrowych w duszpasterstwie wojskowym w tym okresie, ale także z tej racji, że w okresie II Rzeczypospolitej diecezja polowa nie posiadała swojego seminarium duchownego, w którym kształciłaby kandydatów do

przyszłej służby duszpasterskiej w siłach zbrojnych.

Prawo nominacji kapelanów wojskowych przez Biskupa Polowego jasno regulował art. 25 statutu, który stwierdzał: *Mianowanie kapelanów wojskowych należy do rdyнар[j]usza Polowego* [13]. Zanim wydano *Statut Duszpasterstwa Wojskowego w Polsce*, zagadnienie nominacji kapelanów wojskowych uregulowała wydana 31 października 1925 r. *Ustawa o obowiązkach i prawach katolickiego duchowieństwa wojskowego*.

Wydany dokument w art. 9 stwierdzał: *Zawodowi kapelani wojskowi winni posiadać: a) obywatelstwo polskie; b) ukończone studia teologiczne na jednym z uniwersytetów lub seminariów w kraju lub równorzędnych zakładów teologicznych zagranicą; c) wiek poniżej 35 lat i przynajmniej 3 lata kapłaństwa; d) zaświadczenie wojsko-lekarskie zdrowia; e) odpowiednie kwalifikacje zaświadczone przez ordynariusza; f) roczną praktykę w duszpasterstwie wojskowym z wynikiem dodatnim* [1].

W praktyce Biskup Polowy zgłaszał kandydata wyznaczonego przez swojego biskupa diecezjalnego – do Departamentu Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, natomiast wydanie zarządzenia o mianowaniu kapłanem należało do Prezydenta Rzeczypospolitej. Równocześnie Minister Spraw Wojskowych powoływał kapłana rozkazem do służby czynnej [8, 110, 11]. Wyznaczani na stanowiska kapelanów wojskowych powinni mieć nie więcej, niż 35 lat życia, przynajmniej trzy lata kapłaństwa, obywatelstwo polskie, świadectwo lekarskie dobrego zdrowia i wytrzymałości fizycznej oraz dobrą opi-

nię ordynariusza po myśli kan. 117 Kodeksu Prawa Kanonicznego [13].

Ustawa o obowiązkach i prawach katolickiego duchowieństwa wojskowego regulowała także status kapelanów rezerwy (art. 12, 13, 14 i 21) i kapłana w stanie spoczynku (art. 19 i 20). Warunkiem przejścia duchownego do stanu rezerwy było spełnienie warunków zawartych w cytowanym wcześniej art. 9 ustawy oraz praca w duszpasterstwie wojskowym przynajmniej przez okres 3 lat [1].

Duchowny zgodnie z ustawą mógł być przeniesiony do rezerwy przez Prezydenta Rzeczypospolitej: *a) na własną prośbę; b) na wniosek Biskupa Polowego; c) w wypadku stwierdzonej przez komisję superrewizyjną niezdolności do pracy duszpasterskiej* [1].

Kapłani wyznaczeni do rezerwy armii otrzymywali od Prezydenta Rzeczypospolitej stopień kapłana rezerwy. Zawodowi duchowni wojskowi przy przeniesieniu do rezerwy zatrzymywali swój stopień [1]. Zagadnienie kapelanów znajdujących się w rezerwie regulował też art. 14, który wymieniał warunki przejścia z rezerwy w stan pospolitego ruszenia.

Zgodnie z ustawą duchowny przechodził do pospolitego ruszenia:

a) w razie odwołania go przez ordynariusza lub przełożonego zakonu; b) z osiągnięciem 51 lat życia; c) w razie uznania przez Komisję superrewizyjną za niezdolnego do pełnienia służby wojskowej w charakterze duchownego rezerwy [1].

Sytuację kapelanów znajdujących się w stanie spoczynku regulowały art. 19 i 20 *Ustawy o obowiązkach i prawach katolickiego duchowieństwa*

wojskowego, które wraz z art. 21 (mówiącym o przenoszeniu w stan rezerwy), wchodziły w skład Tytułu IV: *Stan nieczynny, stan spoczynku i rezerwa duchowieństwa wojskowego*. Przepis art. 19 dotyczył awansu duchownego w stanie spoczynku stwierdzając: *Duchownym wojskowym od kapelana do dziekana włącznie przeniesionym w stan spoczynku, o ile nie przeszłużyli w ostatnio posiadanym stopniu, przynajmniej 2 lata, Prezydent Rzeczypospolitej nadaje jeden stopień wyżej* [1]. Z kolei art. 20 mówił o prawie duchownych wojskowych znajdujących się w stanie spoczynku do uprawnień emerytalnych odpowiadających ilości lat ich służby duszpasterskiej. Szczegółowo zagadnienie to zostało uregulowane przez oddzielną ustawę dotyczącą emerytur dla osób wojskowych i urzędników państwowych.

Zgodnie z przepisami prawa państwowego duchowieństwo wojskowe wchodziło w skład korpusu oficerskiego. Sprawę przynależności regulowała pragmatyka służbowa z 1922 r. (Dz. U. RP nr 32, poz. 256), zastąpiona przez pragmatykę z 1937 r. (Dz. U. RP nr 20, poz. 128).

Zakończenie

Konkordat z 1925 r. i *Statut duszpasterstwa Wojskowego w Wojsku Polskim* nie zamknęły dyskusji wokół roli i miejsca duszpasterstwa wojskowego w II Rzeczypospolitej. Wydane regulacje prawne nie rozwiązały wszystkich kwestii spornych dotyczących funkcjonowania posługi duszpasterskiej w wojsku i jej relacji do duszpasterstwa ogólnego. Oprócz dyskusji nad sprawami spornymi mającymi swoje podłoże głównie w problemach prawnych, pojawiało się

też wiele głosów zmierzających do wypracowania jak najbardziej korzystnego modelu funkcjonowania duszpasterstwa wojskowego i jego relacji do duszpasterstwa ogólnego.

Obok regulacji prawnych dotyczących jurysdykcji Biskupa Polowego i podległych mu kapelanów wojskowych, pojawiły się także przepisy normujące stosunek służbowy duchowieństwa wojskowego.

W celu uniknięcia ewentualnych wątpliwości i niejasności zarówno wśród duchowieństwa wojskowego, jak również poza diecezją wojskową, Biskup Polowy Stanisław Gall na początku swego urzędowania wydał *Regulamin dla Rzymskokatolickiego Duchowieństwa Wojskowego*, który regulował posługę kapelanów w siłach zbrojnych i stosunki wewnętrzne [1]. Równocześnie Minister Spraw Wojskowych wydał w 1919 r. *Ustawę o Duchowieństwie Katolickim Wojsk Polskich*, która w rozdziale IV (art. 21-27), noszącym tytuł *Stosunek służbowy* regulowała podstawowe kwestie związane z podległością służbową duchowieństwa wojskowego. Ustawa już w art. 1 stwierdzała, że *stosunek służbowy duchowieństwa dzieli się na charakter duszpasterski i wojskowy* [16]. Rozpatrując status Biskupa Polowego w kontekście tej dwutorowej zależności należy stwierdzić, że w sprawach duchowych Biskup Polowy zależny był od Stolicy Apostolskiej, natomiast w sprawach wojskowo-administracyjnych podlegał Ministrowi Spraw Wojskowych [11.245]. Analogicznie księża kapelani w sprawach duszpasterskich podlegali Biskupowi Polowemu a w sprawach administracyjno-wojskowych podlegali dowódcy oddziału, do którego

zostali przydzieleni. Jurysdykcję kanoniczną Biskupa Polowego określała Stolica Apostolska. Do Biskupa Polowego należał zarząd nad duszpasterstwem w polskich siłach zbrojnych. Wyłącznie do Biskupa Polowego należało udzielanie duchownym wojskowym jurysdykcji kanonicznej. Biskup Wojsk Polskich w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych mógł mianować, przenosić, awansować i zwalniać podległych mu księży kapelanów [16].

W części dotyczącej stosunku służbowego *Ustawa o Duchowieństwie Katolickim Wojsk Polskich* wychodziła od ogólnych założeń mówiących, że: *Bezpośrednim zwierzchnikiem każdego duszpasterstwa wojskowego w sprawach duchownych jest wyższy przełożony duchowny. Biskup Wojsk Polskich w sprawach duchownych jest zależny od Stolicy Apostolskiej. W sprawach wojskowo-administracyjnych duchowni wojskowi podlegają bezpośrednio temu zwierzchnikowi wojskowemu, do którego dowództwa są przydzieleni. Biskup Wojsk Polskich w sprawach wojskowo-administracyjnych podlega Ministrowi Spraw Wojskowych* [16]. Ponieważ sporadycznie zdarzały się wypadki, gdy kapelani nie respektowali podległości służbowej władzom wojskowym, dlatego Biskup Polowy wielokrotnie przypominał kapelanom o konieczności zachowania drogi służbowej nie tylko w sprawach duchownych, ale również w wojskowo-administracyjnych. Z tej racji kapelani nie mogli pomijać bezpośredniego przełożonego (dowódcy pułku lub dywizji), występując z różnymi pismami do dowództwa innych oddziałów lub wyższych władz wojskowych. Jeżeli w nadzwyczajnych wypadkach du-

chowny wojskowy był zmuszony zwrócić się wprost do wyższej władzy wojskowej, był zobowiązany natychmiast powiadomić o tym swojego bezpośredniego przełożonego [15, 127].

Zagadnienie władzy dyscyplinarnej regulował art. 22 *Ustawy o Duchowieństwie Katolickim Wojsk Polskich*, który stwierdzał: *Władza dyscyplinarna nad duchownymi wojskowymi z wyjątkiem wypadku przewidzianego w art. 26 należy do zwierzchników duchownych wojskowych. Władza dyscyplinarna poszczególnych przełożonych duchownych wojskowych system kar dyscyplinarnych są przewidziane w ustawie dyscyplinarnej* [16]. Wyjątek o którym mówi ustawa dotyczył kontroli w sprawach przestrzegania przepisów wojskowo-administracyjnych [14, 127, 128].

W świetle ustawy zwierzchnikom duchownym wojskowym w stosunku do podległego im duchowieństwa przysługiwało uprawnienia do: wydawania rozporządzeń w sprawach duszpasterskich, wprowadzanie w życie zarządzeń wojskowych władz świeckich i duchownych, a także do inspekcji i wizytacji oddziałów wojskowych [16]. W przypadku wizytacji władza duchowna, do której skierowane było powiadomienie, była zobowiązana odnośnego zwierzchnika oddziału lub instytucji wojskowej o wydanym zarządzeniu [16].

Zgodnie z art. 25 ustawy wojskowi zwierzchnicy duchowni zobowiązani byli meldować swym przełożonym duchownym o wydanych rozporządzeniach, dwa razy w roku wysłać sprawozdanie o stanie religijno-moralnym żołnierzy powierzonych ich opiece duchowej, a także o otrzymanych urlopach podległych im duszpasterzy [16].

Ustawa o Duchowieństwie Katolickim Wojsk Polskich w art. 26 i 27 przedstawiała uprawnienia, które przysługiwały zwierzchnikom oddziałów lub instytucji wojskowych, w skład których wchodził kapelani wojskowi. W myśl ustawy kompetentny zwierzchnik takiego oddziału lub instytucji miał prawo:

a) udzielania urlopu według przepisów obowiązujących oficerów, po zaopiniowaniu przez odnośnego przełożonego duchownego; b) kontroli nad wojskowymi duchownymi w sprawach ścisłego przestrzegania przez nich przepisów wojskowo-administracyjnych; c) czynienia uwag i wymówek słowem lub na piśmie. Jeżeli nie wystarczy nagana, która musi być stosowana, jak pierwszy stopień kary, ma prawo dowódca oddziału prosić swą władzę wojskową przełożoną o przeniesienie kapelana, co na wniosek odnośnych władz wojskowych uskutecznia Ministerstwo Spraw Wojskowych w porozumieniu z Biskupem Polowym Wojska Polskiego;

d) powiadomienia przez swego przełożonego, wojskowego duchownego zwierzchnika duszpasterza oddziału lub instytucji wojskowej o przewinieniach tegoż, celem wdrożenia postępowania dyscyplinarnego [16].

W wypadku, gdyby właściwy zwierzchnik oddziału lub instytucji wojskowej doszedł do wniosku, że wydane zarządzenie nie odpowiada stopniowi przewinienia, powinien zameldować o tym swojemu przełożonemu, który o ile podtrzyma zdanie meldującego, powinien powiadomić o zaistniałej sytuacji właściwego dziekana Okręgu Generalnego. W przypadku, gdyby decyzja dziekana Okręgu Generalnego nie zadowalała odnośnej władzy wojskowej,

dziekan Okręgu Generalnego zobowiązany był skierować sprawę do Biskupa Polowego, który w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych podejmował ostateczną decyzję. W przypadku, gdyby sprawa miała miejsce w czasie działań wojennych, procedura pomijała dziekana Okręgu Korpusu. W takich okolicznościach materiały przechodziły od proboszcza dywizji bezpośrednio do Biskupa Polowego i Ministra Wojsny [16].

Konkordat z 1925 r. podtrzymał dotychczasowe regulacje poprzez zapis w art. 7, w którym między innymi stwierdzono: (...) *Stolica Apostolska przyzwala, aby to duchowieństwo w tym, co dotyczy jego służby wojskowej, podlegało władzom wojskowym* [7]. Na podstawie dekretu o służbie wojskowej oficerów, wydanego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego 12 marca 1937 r. duchowieństwo wojskowe weszło w skład korpusu oficerskiego wojska i marynarki wojennej. Jego prawa i obowiązki miał określić oddzielny dekret Prezydenta Rzeczypospolitej [3]. W myśl dekretu każdy oficer miał w swoim stopniu oraz w korpusie osobowym starszeństwo określone datą i kolejnością. Oficerowie służby stałej byli mianowani na poszczególne stopnie w czasie pokoju przez Prezydenta Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Spraw Wojskowych. W czasie wojny nominacje oficerów należały do kompetencji Naczelnego Wodza [3].

Władze wojskowe respektowały zasadniczo *privilegium fori* duchowieństwa wojskowego w oparciu o kanony 120, 123 i 2341 Kodeksu Prawa Kanonicznego, w myśl których duchowni podlegali jurysdykcji sądu kościelnej

go. Dla kapelanów wojskowych Biskup Polowy utworzył taki sąd przy Polowej Kurii Biskupiej. Do zadań tego sądu należały oprócz spraw spornych także sprawy dotyczące karności duchowieństwa wojskowego.

Wnioski i perspektywy następnych badań. Z uwagi na fakt, że przedstawiona tematyka jest bardzo interesująca, artykuł jest jednym z wielu, w których omawiane będą zagadnienia duszpasterstwa w Wojsku Polskim w II Rzeczypospolitej aż do wybuchu II wojny światowej.

Literatura i objaśnienia

1. Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. I. 300.20.1 M.S.Wojsk. Ustawa o obowiązkach i prawach katolickiego duchowieństwa wojskowego z 31 października 1925 r.
2. Congregatio Consistorialis, *Decretum de Ordinatio Castrensis in Italia durante bello* z 1 lipca 1915 r., w: Acta Apostolicae Sedis 1915, nr 11.
3. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 12 marca 1937 r. o służbie wojskowej oficerów, Dz.U. RP, 1937, nr 20, poz. 129.
4. Gąsior S., *Regulacja stosunków pomiędzy Kościołem i Państwem w konkordatach polskich z 1925 i 1993 r. Studium porównawcze*, Kraków 2000.
5. Idzik T., *Duszpasterstwo wojskowe w diecezji katowickiej w latach 1925-1939*, Ustroń 2000.
6. Kodeks Prawa Kanonicznego stwierdzał: kan. 198, par. 1: *In iure nomine Ordinarii intelliguntur, nisi quis expresse excipiat; Praeter Romanum Pontificem pro suo quisque territorio Episcopus residentialis Abbas vel Praelatus nullius eorumque Vicarius Generalis, Administrator, Vicarius et Praefectus Apostolicus, itemque ii qui praedictis deficientibus interim ex iuris praescripto aut ex probatis constitutionibus succedunt*

in regimine, pro suis vero subditis Superiores maiores in religionibus celeratilibus exemptis. Kan. 198, par. 2: *Nomine autem Ordinarii loci seu locorum veniunt omnes recensiti, exceptis Superioribus religiosi.*

7. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 23 kwietnia 1925 r.), Dz.U. 1925, nr 72.

8. Mrówczyński M., *Regulacja prawna duszpasterstwa wojskowego w Polsce. Stan obecny na tle stanu prawnego od konkordatu z 1925 roku*, w: Acta Universitatis Nicolai Copernici, Prawo XXXVI, z. 307, Toruń 1996.

9. Niezgoda P., *Przysposobienie wojskowe katolickiego duchowieństwa*, „Kwartalnik Poświęcony Sprawom Katolickiego Duszpasterstwa Wojskowego w Polsce” 1931, nr 3-4.

10. Płoski T., *Duszpasterstwo wojskowe w Polsce w świetle stosunków Państwo - Kościół*, w: *Państwo - Kościół. Dokumenty - Komentarze. Duszpasterstwo wojskowe*, red. Bruski I. B., z. III, Warszawa 2000.

11. Płoski T., *Struktura prawno-organizacyjna duszpasterstwa wojskowego w II Rzeczypospolitej*, „Prawo Kanoniczne” 2002, nr 3-4.

12. Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 16 marca 1930 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Spraw Wewnętrznych, Zagranicznych, Skarbu, Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Rolnictwa, Przemysłu i Handlu, Komunikacji oraz Pracy i Opieki Społecznej w sprawie wykonania ustawy z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej, zmienionej i uzupełnionej rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 stycznia 1928 r., Dz.U. RP 1930, nr 31, poz. 270.

13. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Wojskowych oraz Ministrów: Spraw Wewnętrznych,

Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 25 listopada 1926 r. w sprawie organizacji kościelnej duchowieństwa wojskowego, Dz.U. R. P. 1926 r., nr 124, poz. 714.

14. Sawicki J., *Historia stosunków Kościoła do państwa*, Kraków 1946.

15. Spychała B., Odziemkowski J., *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987.

16. *Ustawa o duchowieństwie katolickim Wojsk Polskich*, Dodatek do Dziennika Rozkazów Wojskowych z 25.10.1919 r., nr 12/1919.

17. Wilk S., *Episkopat Kościoła Katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992.

18. Wisłocki J., *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawnopolityczne*, Poznań 1977, nr 87.

Яворські П. Основи юридичної організації римо-католицького військового душпастирства у II Речі Посполитій

Одночасно з отриманням у 1918 році незалежності та створення Польської армії (Wojska Polskiego), важливим завданням для тодішньої цивільної і військових влад було створення структури душпастирської опіки, призначеної для роботи серед солдатів. Першим етапом операції було призначення Польового єпископа Польської армії, який фактично керував військовим духовенством. Підписання конкордату між Польщею і Апостольською Столицею, узгодженим двома сторонами способом врегулювали пастирську діяльність в Польській армії.

Ключові слова: Римо-католицька церква, Апостольська Столиця, Річ Посполита Польща, душпастирство, військо, право.

Яворски П. Правовые основы военного капелланства римско-католической во время Второй Республики

Наряду с получением в 1918 году независимости и создании Польской армии (Wojska Polskiego), важной задачей для современных гражданских и военных властей было создание структуры папского попечения, предназначенного для работы в среде солдат. Первый этап операции заключался в учреждении Полевого епископа Войска польского, который фактически руководил военным духовенством. Подписание Польшей и Святейшим Престолом конкордата согласованным обеими сторонами способом регулирует папскую деятельность в Польской армии.

Ключевые слова: Римско-католическая церковь, Святейший Престол, Республика Польша папское попечение, армия, право.

Peter Jaworski. Legal basics of the organisation of the Roman Catholic military priesthood in the Second Republic of Poland

Along with getting independent in 1918 and creating the Polish Army, an important task for existing civil authorities as well as military ones was to establish the structure of priesthood in order to work in the army environment. The first stage was to institute the Polish Army Field Bishop who was in charge of military priesthood. The signing of the concordat between Poland and the Holy See which was agreed by both sides was the fact that regulated the priesthood activities in the Polish Army.

Key words: Roman Catholic Church, the Holy See, the Republic of Poland, priesthood, army, law.

Стаття надійшла до друку 26 вересня 2016 р.